

gé indokolni és üdvözölni. A középiskolai tanulmányaik befejezésével minden pápai diáknak a ballagó tarisznyájában ott szeretném látni a kötetet. Vigye magával, és időnként elővéve emlékeztesse arra, hogy egykori diákelődei és azok tanárai részesei voltak nemcsak egy társadalmi és gazdasági jellegű átalakulásnak, hanem magukévá tették és elfogadták, sőt követendőnek tartották a közgondolkodás megváltozását. Számukra a szűkebb és tágabb haza, a közjavára való törekvés természetes és kívánatos magatartás volt, a felelősségtudattal rendelkező polgár gondolkodásának alapja.

A recenzens abban a szerencsés helyzetben van, hogy az egykori Református Kollégium néhány tanára jóvoltából diákként az 1960-as évek elején, Pápan ebben a szellemiségben még részlesülhetett. A Hudi József forrásközléséből szerzett ténybeli ismeretből engedtessek meg, hogy idézze – a Református Kollégium egykori tanárai előtti főhajtásként – reformkori diákelődjének visszaemlékezését az 1847-es esztendőre: „A tudományok a legnagyobb szabadelvűséggel adtak elő. Azért amidőn a pápai iskolába jöttem, úgy éreztem, mint aki egy homályos szobából – ahol a tárgyakat jobban csak tapogatva lehet észlelni – egy teljesen megvilágított terembe lép.” (N. 24.)

Hudi József forráskiadványa a „Pápai Református Gyűjtemények” kiadványai között a „Forrásközlések 2.” köteteként jelent meg. Ez a tény újra megerősíti a fogékony diákkorban megismert és elfogadott szellemiség erejét. Az egyes emberekben ez tovább élve képessé teszi őket – a jelen esetben – arra, hogy reménytelenséget sugalló helyzetből újjászervezzék a Református Kollégiumot, és annak a gyűjteményeiben tudományos és közgyűjteményi feladatot vállaljanak. Ennek bizonyossága Hudi József hiánypótló munkájának megjelentetése, amelyhez a már említettekén kívül munkatársként Jakab Réka, valamint a tipográfiailag is igényes kötet technikai-, és sorozatszerkesztőjeként Mezei Zsolt is hozzájárult. Reméljük és várjuk a következő köteteket.

Balsamo, Jean-Simonin, Michel: Abel L'Angelier et Françoise de Louvain (1574–1620). Suivi du Catalogue des ouvrages publiés par Abel L'Angelier (1574–1610) et la veuve L'Agelier (1610–1620). Genève, 2002. Librairie Droz, 636 l. /Travaux d'Humanisme et Renaissance 358./

A történeti diszciplínák csak nehezen tartanak lépést az elméletiekkel. Ma már a könyv és az információs társadalom, az információs technológiák változásai az egyes történeti korokban, a könyv a társadalom életében stb. témák uralkodnak a tágabb értelemben vett könyvtörténeten belül. Egyes szociológiai, filozófiai iskolák elméleti eredményeit szembesítik azokkal az egyes történeti korszakokra vonatkozó tényekkel, amelyek megfelelnek az elmélet igazságának alátámasztására. Ezzel párhuzamosan a szűkebb értelemben vett könyvtörténet, mint történeti diszciplína vár arra, hogy alap kutatás szintjén végre számba vegyük, hogy melyik korszakban mit, hol, ki adott ki, és ezek a kiadványok hol találhatóak ma. Milyen volt az egyes kiadók kiadói politikája, hogyan épült fel az egyes országok kereskedelmi rendszere, illetve a nemzetközi kereskedelmi hálózat. Ha tetszik szeretnénk megteremteni egy összehasonlító könyvtörténetírás lehetőségének alapjait, folyamatosan kiegészítjük az elméletet kedvelők, elméletet írók potenciális érvrendszerét.

A tragikusan fiatalon elhunyt Michel Simonin és munkatársa Jean Balsamo évtizedekig dolgozott ezen a kötetten. Igazi könyvtörténeti munka: kiadói katalógus, kiadás és kiadványtörténet, könyvkereskedelem története, illusztráció történet. Források, és kiérlelt monográfia egyben.

Az igazán sok újdonságot közlő része a kötetnek, a második, Abel L'Angelier 507, az özvegy 88 kiadványát mutatja be. Az egyes kiadások leírásában a szerzők eltérnek a francia retrospektív nemzeti bibliográfiának számító sorozatban (*Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au seizième/dix-septième siècle*. Baden-Baden, Koerner) alkalmazott gy-

korlattól, és az egyes könyvek bemutatásának részletessége hasonló a magyar nemzeti bibliográfia részletességéhez (*RMNY*), amelyik ebből a szempontból eddig egyedülálló volt Európában. Ez azt jelenti, hogy nem csupán a kiadvány részletes formai leírását találjuk meg a kötetben, hanem minden egyes esetben a kiadás történetét is megismerjük, az ajánló levelek címzettjeit (általában a kiadvány támogatója), az előszavak íróit, levéltári forrásokat, ha a kifejezetten az illető kiadást érinti (cf. Nr. 508. pag. 385.). Ezen túlmenően a szerzők több száz könyvtárat látogattak végig, hogy lehetőleg valamennyi fennmaradt példányt regisztrálhassák kiadói katalógusukban (Franciaországon túl Nyugat-Európa és Észak-Amerika nagyobb gyűjteményei mellett a francia bibliográfia történetében nem túl gyakori módon Közép-Európában is jártak).

A könyv harmadik részeként több esetben in extenso közlik azokat a levéltári forrásokat, amelyekkel dokumentálni tudják az L'Angelier-kiadó kereskedelmi kapcsolatainak rendszerét. A család üzleti levelezésének jegyzékét, egyes kiadókkal, kereskedőkkel kötött megállapodásait, az átadott könyvek jegyzékét (Plantin, Moretus Antwerpenben), szerződések és priviligiumok jegyzékét. Az özvegy, Françoise de Louvain halála után készült hagyatéki inventáriumból a könyvek jegyzéke, az örökösök közötti osztozkodással együtt (*Partage du fonds de la librairie*, 1621) teljes terjedelmében szerepel a kötetben. Külön fejezetben tanulmányozhatjuk a kiadó által használt cifrákat, és a nyomdászjelvényeket.

A 130 oldalas bevezető tanulmányt tehát évtizedekig tartó alapkutatással, számos esettanulmánnyal alapozták meg a szerzők. A tanulmány első részében Abel L'Angelier és Françoise de Louvain életútját ismerhetjük meg olyan formában, hogy az 1520–1620 közötti évszázad párizsi kiadói életéről is érzékletes képet kapunk. Arnoul L'Angelier és Girarde Roffet házasságával az L'Angelier család az udvarhoz közeli csoportba került, gyermekeik már ezzel a kapcsolatrendszerrel a hátuk mögött alakíthatták életútjukat, kiadói politikájukat. Az öz-

vegy Girarde Roffet második házassága (Lucas Breyer) pedig a németalföldi kapcsolatokat bővítette, így a kapcsolatok a Plantin-Moretus üzemmellel kibővíülhettek. Abel felesége Françoise de Louvain maga is gazdag udvari kereskedő családból származott, és első házasságából a Du Pré kiadó egy részét hozta a házasságba, amikor 1573-ban második férjéül Abel L'Angelier-t választotta. A bevezető tanulmány külön részben foglalkozik azzal, hogy ez a kiadói kör hogyan élte át a vallásháborúk időszakát, hiszen valamennyi a történetben szereplő családnak voltak hugenotta tagjai is.

A Roffet–Breyer–L'Angelier és a De Louvain–Du Pré körök kapcsolódtak tehát össze Abel és Françoise házasságával. A közös kiadó első felvirágzása a házasság utáni évtized volt. A feleségnek is megvolt a maga kiadói tapasztalata, nem tartozott azok közé a kiadó/nyomdász özvegyek sorába, akik csak a vagyont, illetve a kiadóhoz kötődő jogokat vitték a házasságba. A női kiadók történetében is jelentős hely illeti meg őt, két özvegyiségében maga vezette az üzemet. Már a L'Angelier testvérek kialakították azt a kiadói profilt, amely a jogi, az orvosi művekre, az antik szerzők francia fordításaira, illetve a kortárs irodalomra (filozófia, szépirodalom) koncentrált. Viszonylag kevés latin nyelvű munkát adtak ki. Abel L'Angelier folytatta ezt a hagyományt, de nagyobb gondot fordított nagyobb tekintélyű kortárs szerzők megnyerésének. Michel Montaigne először 1588-ben jelent meg nála, de azután rendszeres munkatársa lett a kiadónak. A másik jelentős kortárs egyéniség a kiváló fordító, diplomata, kabbalista gondolkodó Blaise de Vigenère volt. Általa a kiadó látóköre is kibővült a Török Birodalom, illetve Lengyelország irányába, számos antik szerző kiadásánál is munkatársa volt L'Angeliernek. Abel és Françoise közös munkája idején a kiadó számos Biblia-, illetve zsoltár kiadást valósított meg, több teológiai traktátust is kiadtak, katolikus és hugenotta oldalról egyaránt. A kortárs devóciós és a spiritualista áramlatok egyes művei is helyet kaptak a kiadói palettán.

Abel L'Angelier-nek és Françoise de Louvain-nek egyaránt fontos volt a kiadványok nyelvi

tisztasága, és a formai gazdagsága. A címlapok keretdszeiről, az illusztrációkról és a kiadó kötéseiről szóló értekezéssel zárul a bevezető tanulmány.

Hasonló, az egyes kiadókról szóló monográfiák elkészülte után feltehetően újra lehet majd írni a franciaországi könyvkiadás történetét. Ezzel együtt elméletileg is újra gondolhatóak lesznek a kommunikációtörténet ma csak részadatok alapján megfogalmazódott kérdései.

MONOK ISTVÁN

Barbier, Frédéric: Histoire du livre. Paris, 2000, Armand Colin, 304 l. /Collection U/ – **Barbier, Frédéric–Bertho Lavenir, Catherine: Histoire des médias de Diderot à Internet.** Paris, 1998., 2. kiad. 2000. 352 l. /Collection U/

Mi indokolja, hogy ezt a két könyvet együtt mutassuk be a magyar szakmai közönségnek? Először is talán azért, mert a médiatörténet évekkel ezelőtti megjelenése után a magyar szaksajtó mélyen hallgatott annak ellenére, hogy a szerzőse száma média és kommunikáció szakokon nincsen ténylegesen használható tankönyv-e tárgyban (ma már a 2. kiadás fordítása legalább készül az Osiris kiadónál!). A másik indok a közös ismertetéshez az, hogy a szerzők a két könyvet egységes szemléletben írták. Igazolja ezt az is, hogy ezt az egységességet Frédéric Barbier személye biztosítja, a dolog azonban nem ilyen egyszerű. A francia – és az európai – könyvtörténetírás alapvető monográfiája, Lucien Febvre és Henri-Jean Martin *L'Apparition du livre* című műve bemutatta azt a folyamatot, ahogyan a könyv a XIV. századtól kezdve átalakult, azt a történetet, amelyen a könyvkiadás, és részben a könyv használata a nyomtatás felfedezésétől eljutott az ipari korszakig. Attól függetlenül, hogy ez utóbbi könyv még a második világháborút megelőző, és azt követő néhány év alap kutatásainak eredményét összegezhette, szemléletében ma is modernnek mondható. Már akkor a könyv társadalmi hatását is vizsgálta, a kommunikációs rendszerek változásait is követ-

te. Tehette ezt, hiszen olyan emberek írták, akik a könyv történetét nemcsak olvasták (hogy azután elméleti tanulságokhoz jussanak), hanem maguk is hosszú évtizedekig könyvtárakban, levéltárakban ültek, katalógusokat és forráskiadványokat állítottak össze. Henri-Jean Martin-nek két leginkább ismert tanítványa, Frédéric Barbier és Roger Chartier ezt a „kettősséget” külön-külön irányban vitték tovább. Chartier igazából elméleti szakember lett, az angolszász, de főként az amerikai irányba tájékozódott (csak újabban fordult figyelme a dél-amerikai térség felé). Barbier germanista lett, a francia és a német kiadók együttműködését kutatta, amelyik témából egyenesen következik érdeklődésének a kelet-európai térség felé való fordulása. (A három iskolatertető egyéniség művei magyarországi recepciójának paradoxona, hogy az idős mesterek alapműve később jelenik majd meg magyarul, mint a két legnevesebb tanítvány összefoglalásai. (A Chartier képviselte szemlélet egyik alapműve már megjelent. *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban.* Szerk. Robert CHARTIER, Guglielmo CAVALLLO. Bp., 2000, Balassi. A Febvre–Martin könyvet Csernus Anikó és Szász Géza, a Barbier műveket Balázs Péter fordítja az Osiris kiadónak.) Barbier szemléletének központjában az összehasonlító tanulmányozás áll. Ő még igazi könyvtörténész, akit a történet maga is érdekel (hogy össze tudja hasonlítani az egyes területek jellegzetességeit). Szemléletének másik jellemzője az, hogy a könyv történetét a társadalmi kommunikációs rendszerek változásában mutatja be. Az ő kutatási területe elsősorban a XVIII–XIX. század, ott folytatja, ahol mestere Henri-Jean Martin abbahagyta, az ipari forradalomnál (ettől függetlenül részt vett a franciaországi őnyomtatvány-katalógus összeállításában, több helytörténeti kötetet is megjelent Valenciennes könyvtörténetéről). Ezért is először, közösen, főként a XX. századdal, az elektronikus médiumokkal foglalkozó Bertho Lavenir asszonnyal, a médiatörténetet írták. Jellemző a cím megválasztása, de az is, hogy a médiatörténet sem Diderot-val kezdődik, a könyvtörténet pedig – mintegy a médiatörténet később megírt bevezetése – a XX. századig tart. Mindkét kö-